

КАТЕГОРІЯ КОМПАРАТИВНОСТІ У СЕМАНТИЦІ АНТРОПОСЕМІЧНИХ СУБСТАНТИВНИХ КОМПОЗИТИВ-БАХУВРИХІ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Стаття присвячена аналізу особливостей залучення категорії компаративності до формування семантики антропосемічних субстантивних композитів-бахуврих сучасної англійської мови. Автор досліджує механізм метафоризації іменникових компонентів вказаних композитів і виявляє набір залучених до неї концептів-корелятів.

Категорія компаративності є однією з універсальних мовних категорій, присутньою у будь-якій мові, а також пізнавальною категорією людської свідомості взагалі [1: 59]. Унаслідок цього компаративність виступає основною категорією, яка бере участь у формуванні лінгвістичних одиниць як фіксаторів результатів когнітивної діяльності людини, оскільки вся номінативна діяльність носіїв мови є не чимось іншим, як установленням та мовним вираженням подібностей та розбіжностей між об'єктами оточуючого світу [2: 37]. При цьому узус має у своєму арсеналі безліч метафоризованих лексичних одиниць, які зазначену категорію репрезентують у своєму значенні.

Будучи семантичною категорією, що залучається до формування семантики мовних одиниць, компаративність має своїм підґрунтям відповідну концептуальну категорію, що втілюється у ті концептуальні метафори, якими послуговується людство під час розуміння та освоєння дійсності. Метафора полягає у проектуванні одного ментального простору на інший на основі асоціативного зв'язку [3: 174-175; 4: 258]. Вона дає змогу "побачити" більш абстрактне чи невловиме явище крізь призму іншого, більш простого чи відомого, і осмислити перше як подібне до другого, а також є знаряддям формування нових ментальних категорій, породження нового знання [5: 65-66; 6: 38], що об'єктивується на різних ділянках лексики мови.

Одним із фрагментів сучасного англійського лексику є обрана об'єктом статті мікросистема антропосемічних субстантивних композитів-бахуврих (АСКБ) – загальних назв осіб типу *red head*, що є ексцентричними складними іменниками з комплексною ономазіологічною ознакою та експліцитно не вираженою ономазіологічною базою, які називають людину за домінуючою рисою і мають посесивний характер. АСКБ отримали часткове теоретичне висвітлення в роботах іноземних та вітчизняних лінгвістів (Н. Marchand; Ch. Carr; B. Selten; М.Д. Каракотов; О.Д. Мешков; Л.Ф. Омельченко; О.В. Деменчук та ін.), але робіт, присвячених виключно вивченню їх категоріальної семантики досі не було. Шляхом семантичного аналізу АСКБ можна виділити ті семантичні / концептуальні категорії, які беруть участь у формуванні часткової ономазіологічної ознаки досліджуваних бахуврих, і, тим самим, встановити набір тих категоріальних концептів, які є втягнутими у процес композитної посесивної номінації особи. Пропонована стаття ставить за мету встановлення особливостей залучення категорії компаративності до формування значення АСКБ, завдяки чому вона може стати внеском у подальшу розробку актуальних проблем когнітивної лексикології, композитології, теорії номінації.

Розглянню випадок фіксації категорії компаративності метафоризованим першим компонентом АСКБ. Порівняння включає як мінімум три моменти: об'єкт, який порівнюється, об'єкт, з яким порівнюємо, та ознаку, на основі якої відбувається порівняння (базу). Категоріальна семантика перших компонентів АСКБ охоплює такі категорії, як якість (конкретизовану через значення, що вказують на фізичні ознаки предметів, фізіологічні, психічні, акціональні та морально-етичні ознаки осіб), кількість, оцінку, місце. Ознаки об'єктів дійсності, представлені цими категоріями, є тим концептуальним змістом, заради якого відбувається залучення різних категоріальних концептів до процедури формування значення композитів. Саме ці ознаки є тим опорним моментом, на який спирається свідомість номінатора / інтерпретатора під час кодування-декодування інформації, оскільки асоціативне поле ознаки, що детермінує форму першого компонента композита, окреслює шлях, яким уможливується конструювання вивідного знання про об'єкт номінації, тобто встановлення його домінуючої риси.

Ознака-опора "виходить на поверхню" композита як безпосередньо (*soft-head*), так і опосередковано, метафорично (*cheese-head*, *banana-head*, *mush-head*). В останньому випадку відбувається інтеграція (блендінг) декількох концептів в означуване АСКБ за участі категорії компаративності. При цьому виявлення потрібної ознаки-опори відбувається шляхом не прямого звернення до відповідного категоріального концепту, а через порівняння об'єкта номінації з деяким об'єктом дійсності, якому така ознака притаманна. Остання (ознака) виступає базою для порівняння двох концептів, а її асоціативне поле, закріплене у мовній картині світу, стає основою інтерпретованості композита (див. рис. 1):

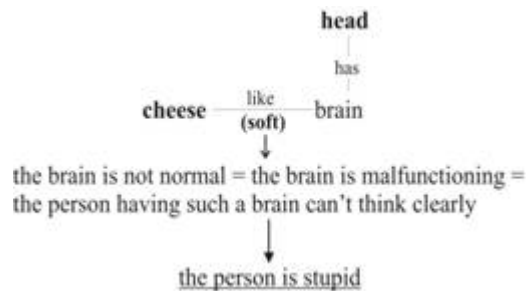

Рис. 1. Інтеграція концептів CHEESE та BRAIN під час утворення композита *cheesehead*

Є випадки, коли метафоризація відбувається за декількома ознаками одночасно. Наприклад, за розумовими та поведінковими особливостями: *ass-head* (CEOED: 127); за розміром та ціннісним значенням: *bird-brain* (DSUE: 38); за твердістю та крихкістю: *cementhead* (CCC: 89), за наповненістю та вагою: *bubblehead* (ЛСВ 1) (CCC: 66) і под., що, на наш погляд, пояснюється онтологічними особливостями об'єктів, які виступають у ролі донорів назв під час метафоризації.

У ролі ознак-опор можуть виступати усі вищеописані категоріальні ознаки об'єктів та явищ дійсності, які англомова свідомість обирає для вмотивування тіла АСКБ. Незважаючи на їх широкий діапазон, очевидно, що всі вони входять до переліку "суб-фільтрів" свідомості – ментальних каналів, якими проходить інформація стосовно однієї виділеної категорії буття. На рівні інформаційної бази мислення зазначені ознаки виступають кваліфікаційними ознаками класів предметів дійсності – обраними мовною спільнотою узагальненими та типізованими уявленнями про якості, властивості тощо об'єктів означування, виробленими в ході їх кваліфікаційного осмислення [7: 48].

Можна припустити, що категоріальні ознаки відіграють першорядну роль у створенні того "спеціального мовного фонду, що існує для вираження стійких еталонних аналогій", про який говорить Н.І. Сукаленко [8: 60], включаючи до нього, у першу чергу, загальноприйняті метафори та стійкі порівняння, виражені іменниками, а також похідні від останніх прикметники та прислівники. У той же час назви об'єктів, які обираються на роль репрезентантів описаних кваліфікаційних ознак-опор (квасістереотипів) у мовній картині світу лінгвоспільноти, утворюють підсистему назв предметів оточуючої дійсності, стійко асоційованих з однією або декількома кваліфікативними ознаками, яку ми позначаємо як *іменниковий ознаковий мезаурус*.

АСКБ вибудовують власний іменниковий ознаковий "мікротезаурус" [9: 135], до складу якого входять назви об'єктів та феноменів дійсності, які перетворюються на перші компоненти АСКБ. Ці назви утворюють лексико-семантичні групи, серед яких виділяємо:

- 1) назви речовин:
 - а) назви хімічних речовин та сумішей: *air, cement, chrome, gas, goo, gum, helium, iron, marble, mush, poison, putty, poop, rubber, shit, snot, tin* тощо;
 - б) назви продуктів харчування, напоїв та страв: *beef, bread, butter, candy, cheese, chowder, fat, jelly, juice, lard, meat, mutton, oil, pudding, whey* тощо;
 - в) матеріали: *leather, silk, suede, stuff, tow* тощо;
- 2) назви об'єктів неживої природи: *bubble, clod, rock, rubble* тощо;
- 3) назви осіб: *blabber, dip, fool, goldie, logger, lubber, master, sap, stupe* тощо;
- 4) назви частин тіла та феноменів з ним пов'язаних: *belly, blister, bone, dick, figure, fuddle, fuzz, hump, knuckle, muscle, pecker, skin* тощо;
- 5) назви об'єктів тваринного світу: *ass, bird, buffle, bull, chicken, dog, duck, eagle, egg, feather, goose, hare, lion, nit, ox, pig, pussy, rat, web, wether* тощо;
- 6) назви об'єктів рослинного світу: *banana, bean, cabbage, carrot, coconut, fungus, grass, hay, moss, potato, prick, pumpkin, weed* тощо;
- 7) назви артефактів:
 - а) назви споруд та їх частин: *crapper, farm, latrine, mill, stage, toilet* тощо;
 - б) назви інструментів та їх частин: *beetle, broom, cistern, hammer, mop, needle, nib, pin, razor, spindle* тощо;
 - в) назви посуду: *bottle, jug, pot* тощо;
 - г) назви засобів пересування та їх частин: *deck, cruiser, mast, motor, ratchet, rotor* тощо;
 - д) інше: *block, bullet, doll, lint, log, money, peg, penny, pill, rag, towel, velcro, trash* тощо;
- 8) назви виокремлених ділянок місцевості: *field, gutter, south* тощо;
- 9) назви абстрактних властивостей об'єктів: *brack, muddle, speed* тощо;
- 10) назви геометричних фігур: *cone, cube* тощо;
- 11) назви сукупностей: *garbage, welter* тощо.

Отже, під час композитної посесивної номінації особи метою звернення англомовної свідомості до категорії компаративності є проєктування ознак елементів дійсності на об'єкт номінації на основі асоціативного зв'язку подібності, що є свідченням глибокої втіленості значень досліджуваних АСКБ. У деяких випадках у використаній в ролі першого компонента назви простежується взаємодія метонімії / синекдохи і метафори, а отже, категорія компаративності накладається на категорію посесивності, а асоціативний зв'язок встановлюється на базі як подібності, так і наявності частини у деякого цілого. Наприклад, у композиті *motorhead* "наркоман, що вживає амфетамін" [CCC: 347], перший компонент *motor* замість того, щоб називати

наркотик, указує на наслідки його дії для організму: амфетамін є сильним стимулятором центральної нервової системи, який викликає бадьорість, покращує настрій, підвищує самовпевненість, балакучість, фізичну активність [СЕ: 41]. Указівка на зазначені риси відбувається метафорично, через порівняння людини з машиною, характерною ознакою якої є здатність розвивати високу швидкість, але при цьому на поверхню АСКБ виходить назва не транспортного засобу, а його частини – мотора. Отже, перший компонент композита *motorhead* виявляється результатом послідовної дії метонімії, метафори та синекдохи. Таким чином, дослідження вимагають як випадки "чистої" метафоризації системи мови, так і приклади складної метафорично-метонімічної взаємодії, що в останні роки набула назви метафтонімії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Леэметс Х.Д. Компаративность и метафоричность в языках разных систем // Метафора в языке и тексте. – М.: Наука, 1988. – С. 65-78.
2. Коношкевич М.И. Категория компаративности как бином языка // Языковые категории: границы и свойства: Мат-лы докладов международной научной конференции: В 2 ч. – Минск: МГЛУ, 2004. – Ч. 1. – С. 36-42.
3. Croft W. The role of domains in the interpretation of metaphors and metonymies // Metaphor and Metonymy in Comparison and Contrast. – Berlin-N.Y.: Mouton de Gruyter, 2002. – P. 161-205.
4. Gibbs Raymond W. Process and products in making sense of tropes // Metaphor and thought. – Cambridge: Cambridge University Press, 1993. – P. 252-276.
5. Опарина Е.О. Концептуальная метафора // Метафора в языке и тексте. – М.: Наука, 1988. – С. 65-78.
6. Black M. More about metaphor // Metaphor and thought. – Cambridge: Cambridge University Press, 1993. – P. 19-71.
7. Лингвистическая сущность и аспекты номинации / А.А. Уфимцева, Э.С. Азнаурова, Е.С. Кубрякова, В.Н.Телия // Языковая номинация (общие вопросы). – М.: Наука, 1997. – С. 7-98.
8. Сукаленко Н.И. Отражение обыденного сознания в образной языковой картине мира. – К.: Наукова думка, 1992. – 164 с.
9. Васильева О.Г. Концептуальна семантика субстантивних композитів-бахуврихі (на матеріалі антропосемічної лексики сучасної англійської мови): Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. – К., 2006. – 265 с.
10. CCC: Словарь современного сленга (Thorne T. Bloomsbury Dictionary of Modern Slang) / Сост.: Т.Торн. – М.: Вече-Персей, 1996. – 584 с.
11. CE: The Cambridge Encyclopedia / Ed. by D. Crystal. – Cambridge: Cambridge University Press, 1990. – 1334 p.
12. CEOED: The Compact Edition of the Oxford English Dictionary. Complete Text Reproduced Micrographically. – Oxford: Oxford University Press. – 1979. – Vol. 1. – 2048 p.
13. DSUE: Dictionary of Slang and Unconventional English / Ed. by E.A. Partridge. – L.: Barron's, 1984. – 1400 p.

Матеріал надійшов до редакції 10.04.2006 р.

Васильева Е.Г. Категория компаративности в семантике антропосемических субстантивных композит-бахуврихи.

Статья посвящена анализу особенностей привлечения категории компаративности к формированию семантики антропосемических субстантивных композит-бахуврихи современного английского языка. Автор исследует механизм метафоризации субстантивных компонентов указанных композитов-бахуврихи и устанавливает набор привлекаемых для неё концептов-коррелятов.

Vasylyeva O.H. The category of comparison in anthroposemic substantival bahuvrihi compounds semantics.

The article focuses on the peculiarities of the formation of anthroposemic substantival bahuvrihi compounds categorial semantics by means of comparison. The author investigates the mechanism of substantival components metaphorization in the bahuvrihi compounds establishing the correlative concepts involved.